

Η προσπάθεια ήταν να γίνει μια πρώτη προσέγγιση της περιόδου του εμφυλίου πολέμου σε ακαδημαϊκό επίπεδο: Να τον εξετάσει η ακαδημαϊκή κοινότητα ως ιστορικό γεγονός, σπάζοντας έτσι τη «συνωμοσία σιωπής» που καλύπτει μερικές από τις πιο επώδυνες στιγμές του πρόσφατου παρελθόντος. Προσπάθεια φιλόδοξη, η οποία στηρίχθηκε από τρία πανεπιστήμια (Π.Μ.Σ. Πολιτικής Επιστήμης και Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας Πάντειου Πανεπιστημίου, Τμήμα Ιστορίας Ιόνιου Πανεπιστημίου) με τη συνεργασία της ΕΔΙΑ (Εταιρείας Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων) και με προφανή πρόθεση να εστιαστεί η έρευνα στο πολιτικό επίπεδο, καθώς το στρατιωτικό και έχει ως ένα βαθμό διερευνηθεί αλλά και αποτελεί την εφαρμογή πολιτικών βουλήσεων.

Γεννήθηκε έτσι το πρώτο στο είδος του συνέδριο που φέρει τον τίτλο «Ο Ελληνικός Εμφύλιος, Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο» αλλ' εν πολλοίς ξεκινά από το 1943, ενώ κάποιες ανακοινώσεις έχουν αφετηρία την κατοχή, ακόμα και τη δικτατορία Μεταξά. Ξεκίνησε 20 και έληξε 23 Οκτωβρίου του 1999, ξεδιπλωμένο σε εννέα θεματικές ενότητες με κορύφωση μια συζήτηση ανάμεσα σε στρατιωτικούς του τότε, προερχόμενους και από τις δυο πλευρές.

Το αποτέλεσμα είναι το αναμενόμενο: Ναι μεν μισός αιώνας είναι υπεραρκετή χρονική απόσταση για να πλησιαστεί και να φωτιστεί αντικειμενικά ένα ιστορικό γεγονός, όπως π.χ. ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, ταυτόχρονα όμως αποτελεί μικρό χρονικό διάστημα, όταν το αντικείμενό του δίστασε κι εξακολουθεί να διχάζει την κοινωνία σε όλα της τα επίπεδα, από τον μικρόκοσμο του όποιου χωριού ως τους φορείς της ιδεολογικής και πολιτικής σύγκρουσης.

Είχαμε έτσι τολμηρές και άτολμες ανακοινώσεις, ανάλογα με το πώς ο κάθε ερευνητής αντιλαμβάνεται το προσωπικό του ρίσκο. Είχαμε και παράθεση αρχειακού υλικού ή προσωπικές προσεγγίσεις, ανάλογα με την απόσταση που χωρίζει τον κάθε ερευνητή από την εστία του αντικειμένου του (αλλιώς αντιμετωπίζονται τα πράγματα από τη Νέα Υόρκη κι αλλιώς από την Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη).

Είχαμε όμως την πρώτη ειλικρινή προσέγγιση σε ένα θέμα, για το οποίο όλοι απέφευγαν να μιλούν. Και βρεθήκαμε μπροστά σε μια συγκέντρωση πολύτιμου υλικού που δημιουργεί τη βεβαιότητα ότι θα αποτελέσει πηγή αναφοράς και βιβλιογραφίας για τους μελλοντικούς μελετητές, όταν οι πληγές θα έχουν επουλωθεί και εκείνοι που προσωπικά, άμεσα ή έμμεσα, βίωσαν τον Εμφύλιο, θα έχουν φύγει.

ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ:

Απουσία προϋποθέσεων συμβιβασμού που θα συνέτειναν στην αποτροπή της ένοπλης αντιπαράθεσης διαπιστώνει ο ιστορικός **Μιχάλης Λυμπεράτος** που διαπραγματεύτηκε θέμα με τίτλο «
μεταπολεμική διαμόρφωση των ιδεολογικών μετώπων και η εμφύλια σύγκρουση (Ο άξονας "εθνικός - αντεθνικός")»

». Η απουσία των προϋποθέσεων συμβιβασμού εντοπίζεται ιδίως στην πλευρά της υπό διαδικασία ανασυγκρότησης αστικής ιδεολογίας, καθώς κύρια προσπάθειά της ήταν να γίνει αποδεκτή η ένταξη της χώρας στο δυτικό γεωπολιτικό στρατόπεδο αλλά και να νομιμοποιηθεί η βίαιη απολάκτιση της ελληνικής Αριστεράς από την πολιτική σκηνή. Η προσπάθεια αυτή ευνοήθηκε από τις διεθνείς διεργασίες καθορισμού των συνόρων, μέσα από τις οποίες αναπτύχθηκαν εθνικά αιτήματα και αναμοχλεύτηκαν παραδοσιακές αντιπαραθέσεις γύρω από αυτά. Η εξυπηρέτηση εθνικών αιτημάτων και ο προσανατολισμός προς τη Δύση συνδέθηκαν με σχέση αμοιβαίας προϋπόθεσης (απλουστευμένα, «εντασσόμαστε στη Δύση, εφόσον μας δώσετε τα εδάφη», «σας δίνουμε τα εδάφη, αν ενταχθείτε στη Δύση»).

Με όλα αυτά, πρωταρχικό ρόλο έπαιξε η αναβίωση της προπολεμικής ιδεολογικής αντιπαράθεσης στη βάση του «εθνικός» και «αντεθνικός», της «εθνικοφροσύνης» και του «μειοδοτικού διεθνισμού». Στόχος ήταν η αποβολή του ιδεολογικού αντιπάλου από την επίσημη πολιτική σκηνή, ώστε δικαιώματα δράσης να έχουν μόνο οι πολιτικές δυνάμεις που κινούνταν στη βάση της εθνικής ιδεολογίας. Στήθηκε έτσι το σκηνικό των «εθνικοφρόνων» και των «Εαμοβούλγαρων», που απαιτούσε βίαιες πρακτικές περιθωριοποίησης των αριστερών για λόγους «εθνικής ανάγκης» και απέκλειε κάθε δυνατότητα πολιτικού συμβιβασμού.

Μπροστά σ' αυτή τη διαμορφούμενη κατάσταση, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, που η κοινωνική του δυναμική στηριζόταν σε καθοριστικό βαθμό στο πατριωτικό πρόταγμα, επιδόθηκαν σε έναν αγώνα αποτίναξης των κατηγοριών, προσπαθώντας να προλάβουν τη διάλυση της εαμικής συμμαχίας. Και, στην επανάληψη της προπολεμικής κατηγορίας της «εθνικής μειοδοσίας», αντέταξαν ακόμα και αιτήματα που δεν απείχαν πολύ από τον σοβινισμό. Προβλήθηκαν ιδιαίτερα η εθνική φυσιογνωμία της Αριστεράς και ο σταθερός προσανατολισμός της στις κυρίαρχες εθνικές αναγκαιότητες. Και, όντας σε προφανή θέση άμυνας, το ΚΚΕ ανταπέδωσε τις κατηγορίες που δεχόταν, κατηγορώντας τον αντίπαλο για ξενοδοουλεια, παραλείποντας την προσπάθεια να αναδείξει την κοινωνική διάσταση της σύγκρουσης. Έτσι όμως, βρέθηκε να παίζει στο γήπεδο του αντιπάλου, τον οποίο διευκόλυνε να εμφανίσει τη σύγκρουση ως ανταρσία υποκινούμενων αντεθνικών δυνάμεων.

Κάποιες άγνωστες όψεις του βασικότερου ιδεολογικού επιχειρήματος, του «από βορρά σλαβικού κινδύνου», επιχειρεί να φωτίσει ο **Βασίλης Κ. Γούναρης** (Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα) με την εισήγησή του «

ΕΑΜοβούλγαροι και Μακεδονομάχοι: ιδεολογικές και άλλες βεντέτες στη Μακεδονία του εμφυλίου πολέμου

». Αρχικά, παρουσιάζεται η άρθρωση του επιχειρήματος από τα χρόνια της γερμανικής κατοχής, μέσω του ημερήσιου τύπου, ως την καθιέρωσή του ως μέρους του δημοσίου λόγου την εποχή του Εμφυλίου. Εκτιμάται ότι καθοριστικής σημασίας ήταν η προβολή του Εμφυλίου ως ενός δευτέρου Μακεδονικού Αγώνα. Ο εισηγητής συμπεραίνει ότι η απορρόφηση του επιχειρήματος από την κοινωνία της Β. Ελλάδας συσχετίζεται αφενός με την «ιδεολογική εκδίκευση» των μεσοπολεμικών προσφύγων από τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία και την κοινωνική τους ανέλιξη, αφετέρου με την επαναβεβαίωση του δικτύου των πελατειακών σχέσεων που είχε καθιερωθεί μετά το 1912.

Ο **Γιώργος Μαργαρίτης** (Πανεπιστήμιο Κρήτης), στην εισήγησή του με τίτλο «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος: από τους οικονομικούς στους πολιτικούς και στρατιωτικούς συσχετισμούς

», εξηγεί ότι, την επαύριο της κατοχικής περιόδου και των ταραχών της απελευθέρωσης, η Ελλάδα ήταν μια οικονομικά κατεστραμμένη χώρα. Τόσο χάρη στη συστηματική καταστροφή στην οποία προέβησαν οι Γερμανοί μετά τον χειμώνα του 1943 - 1944, όσο και ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης του ΕΛΑΣ με τα Τάγματα Ασφαλείας. Οπότε η μαζική επισιτιστική και υλική αρωγή από το εξωτερικό έγινε κρίσιμος παράγοντας για την επιβίωση των πόλεων και εκτεταμένων ζωνών της υπαίθρου. Ο εισηγητής σημειώνει πως υπάρχουν ενδείξεις ότι η σύνδεση της παρεχόμενης βοήθειας με την κατασκευή του μετά την Βάρκιζα κράτους και τον πολιτικό στόχο της απομόνωσης και του εκμηδενισμού της Αριστεράς ήταν μια από τις βασικές αιτίες για την έναρξη του Εμφυλίου. Και ότι οπωσδήποτε ήταν η ουσιαστική παράμετρος για τη διαμόρφωση των συσχετισμών και την έκβαση του πολέμου.

Ο **Γιώργος Σταθάκης** (Πανεπιστήμιο Κρήτης), στην εισήγησή του με τίτλο «Η οικονομία του εμφυλίου πολέμου, 1947 - 1949

», αναφέρει ότι, μέσω του Δόγματος Τρούμαν το 1947 - 1948 και του Σχεδίου Μάρσαλ στη συνέχεια, η μεταφορά πόρων από τις ΗΠΑ έφθασε το 40% του Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος. Με την αμερικανική πλευρά να δίνει απόλυτη προτεραιότητα στη διατήρηση του ελέγχου στον δημοσιονομικό και νομισματικό τομέα και στη ρύθμιση του εξωτερικού εμπορίου. Ο εισηγητής σημειώνει ότι στους τομείς αυτούς ο αμερικανικός έλεγχος υπήρξε απόλυτος.

Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ:

«Η Λευκή Τρομοκρατία ήταν μια κεντρικά οργανωμένη επιχείρηση, μεθοδευμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να πετύχει τη συρρίκνωση του αντιστασιακού φρονήματος. Σαν τέτοια επιχείρηση, έκανε το αντιστασιακό κίνημα θύμα ενός εκβιασμού, αποτελώντας ουσιαστικά την πρώτη και αποφασιστική πράξη του εμφυλίου πολέμου», αναφέρεται στην εισήγηση της ιστορικού **Λης Σαράφη** με θέμα «Λευκή Τρομοκρατία: ο μοχλός για τη σύνθλιψη του αντιστασιακού φρονήματος». Η ερευνήτρια εστιάζει στην ευρύτερη περιοχή των Τρικάλων, από τις πρώτες μέρες της άνοιξης του 1945 ως τα τέλη του ίδιου χρόνου και παρακολουθεί την ανάπτυξη και οργάνωση της λευκής τρομοκρατίας μέσα από τη δράση των τρομοκρατικών οργανώσεων τόσο στην πόλη, όσο και στα χωριά. Τα στοιχεία της βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε μαρτυρίες αντιστασιακών που βίωσαν τη λευκή τρομοκρατία, την οποία ουσιαστικά ενοχοποιεί ότι πυροδότησε τον Εμφύλιο στην Κεντρική Ελλάδα.

Η περίοδος 1944 - 1946 στο χωριό Φουρτζή Μεσσηνίας μπαίνει στο μικροσκόπιο μιας έρευνας, της οποίας τα πρώτα συμπεράσματα περιλαμβάνονται στην ανακοίνωση της **Νάσ ης Μπαλτά**

(Πάντειο Πανεπιστήμιο) με τίτλο «

Τότε με τα χίτικα δεν κόταγες να πεις ούτε τ' όνομά σου: Μαρτυρίες για τον εμφύλιο σε ένα χωριό της Πυλίας

». Στο Φουρτζή, το ΕΑΜ ήταν ισχυρό, ενώ έντονη δράση στην ευρύτερη περιοχή είχαν αναλάβει τα Τάγματα Ασφαλείας του καταγόμενου από γειτονικό χωριό Μαγγανά. Η μελέτη βασίζεται σε επιτόπιο προφορικό υλικό και εξετάζει τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η διάσπαση της κοινωνίας του χωριού αλλά και η αλληλεγγύη και η συνοχή της.

Ξεκινώντας από το 1943, ο **Στάθης Καλύβας** (Πανεπιστήμιο Νέας Υόρκης) αναλύει το θέμα «

Ο εμφύλιος μέσα από το πρίσμα της βίας» και παραθέτει τις μορφές βίας που χρησιμοποίησαν η Δεξιά (κατοχική και μετακατοχική) και η Αριστερά. Ο ερευνητής προσπαθεί μια κριτική προσέγγιση της φυσιογνωμίας των αντιπάλων παρατάξεων, βασίζοντας το εμπειρικό περιεχόμενο της εισήγησής του σε αρχειακό υλικό και προφορική ιστορία.

«Η προφορική μνήμη και ο Εμφύλιος» είναι ο τίτλος ανακοίνωσης της ιστορικού ανθρωπολόγου **Ρίκης Βαν Μπουσχότεν** που ασχολείται με την «κατασκευή της μνήμης» και τους τρεις παράγοντες που επηρεάζουν μια

συνέντευξη (πώς βλέπει ο αφηγητής τον εαυτό του, πώς τον βλέπουν οι άλλοι, ποια σχέση αναπτύσσεται ανάμεσα στον αφηγητή και τον ερευνητή). Η ερευνήτρια αναλύει πέντε χαρακτηριστικές μορφές αυτοπαρουσίασης (ο ήρωας, ο αδικημένος / παραγνωρισμένος, ο ακούσιος θεατής, το θύμα, ο ένοχος) και τονίζει τον ρόλο των μεταπολεμικών εξελίξεων και την επιρροή των εννοιών «τιμή» και «στίγμα» στη ροή της συνέντευξης.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΧΡΟΝΙΚΟ:

Η αποχή των κομμουνιστών από τις εκλογές της 31ης του Μάρτη του 1946 και η επίθεση στο Λιτόχωρο είναι τα τυπικά χρονικά σημεία της έναρξης του εμφύλιου πολέμου 1946 - 1949. Στο συνέδριο, η αντι-ΚΚΕ άποψη αναλύθηκε από τον **Τζον Ιατριδης** (Πανεπιστήμιο Southern Connecticut State) που εισηγήθηκε το θέμα «

Ο Ελληνικός εμφύλιος στη διεθνή του διάσταση: μια επανεκτίμηση
». Για τον εισηγητή, από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, το ΚΚΕ έβαλε στόχο την κατάκτηση της εξουσίας στην Ελλάδα. Μια καλή ευκαιρία παρουσιάστηκε στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, οπότε το ΚΚΕ προσπάθησε να προσεταιριστεί τον πληθυσμό ή συγκρούστηκε με όποιους θέλησαν να το εμποδίσουν. Ο εμφύλιος εξελίχθηκε σε τρεις γύρους: Τους δύο πρώτους με αντιπάλους των κομμουνιστών τις βρετανικές δυνάμεις και τον τρίτο με αντιπάλους τις βρετανικές δυνάμεις, συνεπικουρούμενες από τις αμερικανικές, ενώ η Σοβιετική Ένωση απέφυγε κάθε ανάμιξη. Το ΚΚΕ ηττήθηκε σε όλες του τις προσπάθειες, πολιτικές, στρατιωτικές και διπλωματικές, ενώ οι συνέπειες της ήττας εμφανίστηκαν ανάγλυφες στην μετεμφυλιακή κοινωνική και πολιτική ζωή.

Η (απούσα από το συνέδριο) εκδοχή του ΚΚΕ εκφράστηκε ενάμιση χρόνο μετά το ξέσπασμα του Εμφυλίου, με δημοσίευμα στην τότε εφημερίδα «**Εξόρμηση**»:

«Άνοιξη του 1946. Ο μοναρχοφασισμός, που άρπαξε την εξουσία από τα χέρια του ελληνικού λαού, οργιάζει. Συλλαμβάνει, φυλακίζει, δολοφονεί τους αγωνιστές της εθνικής αντίστασης, τους ελασίτες. Για να δικαιώσει τα εγκλήματά του και να νομιμοποιήσει το καθεστώς που επέβαλε στην Ελλάδα ο αγγλοαμερικάνικος ιμπεριαλισμός, ο μοναρχοφασισμός ετοιμάζεται να κάνει τις εκλογές της 31ης του Μάρτη. Το όργιο κορυφώνεται. Λίγοι ελασίτες που ξέφυγαν το μαχαίρι των μοναρχοφασιστών είναι κρυμμένοι στον Όλυμπο. Οι περισσότεροι είναι από το Λιτόχωρο. Στις 26 του Μάρτη, σε μια σπηλιά, οι καταδικωμένοι αγωνιστές του Ολύμπου αποφασίζουν πως από δω και πέρα

πρέπει να υπερασπίσουν τη ζωή τους και τη ζωή του δημοκρατικού λαού πιο ενεργητικά. Αποφάσισαν να γίνει μια ενέργεια που θα είχε την έννοια της προειδοποίησης προς το μοναρχοφασισμό από μέρος του λαού. Στόχος της ένοπλης ενέργειας διαλέχτηκε το Λιτόχωρο, όπου οι τρομοκράτες έχουν σακατέψει το λαό με βασανιστήρια και πολλούς αγωνιστές έχουν δολοφονήσει...».

Η επίθεση έγινε στις 30 Μαρτίου. Σύμφωνα με πηγές του ΚΚΕ, την εντολή έδωσε ο Νίκος Ζαχαριάδης. Γεννημένος το 1903, είχε δραπετεύσει στη Σοβιετική Ένωση, όταν καταδικάστηκε για φόνο. Επέστρεψε κρυφά στην Ελλάδα (1931) κι ανέλαβε γραμματέας του ΚΚΕ. Το 1935, εκλέχτηκε βουλευτής και στην κατοχή στάλθηκε από τους Γερμανούς στο Νταχάου. Κατόρθωσε να επιβιώσει κι από το 1945 ήταν πάλι γραμματέας του ΚΚΕ. Όπως και να έχει το ζήτημα, οι αφόρητες πιέσεις της Δεξιάς στην ύπαιθρο (λευκή τρομοκρατία) οδήγησαν κομματικά στελέχη και οπαδούς της Αριστεράς στη συγκρότηση αντάρτικων ομάδων με τη διεύθυνση του στρατηγού και στελέχους του ΚΚΕ, Μάρκου Βαφειάδη. Ένα δημοψήφισμα (1 Σεπτεμβρίου του 1946) έγινε κάτω από αφόρητες συνθήκες κι έδωσε 68,3% υπέρ της βασιλείας (1.400.000 ψήφοι έναντι 525.000). Ο Γεώργιος Β' επανήλθε στην Ελλάδα δυο μόλις μήνες πριν να εγκαταλείψει τα Βαλκάνια ο τελευταίος από τους λοιπούς μονάρχες της περιοχής (ο Μιχαήλ της Ρουμανίας). Πέθανε την 1η Απριλίου του 1947. Τον διαδέχτηκε ο αδερφός του Παύλος (1901 - 1964).

Στις 24 Δεκεμβρίου του 1947, ο παράνομος ραδιοσταθμός ανάγγειλε τη συγκρότηση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης («κυβέρνησης του βουνού»), με πρωθυπουργό τον Μάρκο Βαφειάδη. Τον κυβερνητικό στρατό ανέλαβε ο αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος. Το 1948 βρήκε τον δημοκρατικό στρατό να σημειώνει επιτυχίες έχοντας δύναμη 26.000 άνδρες έναντι των 220.000 του τακτικού στρατού. Ήδη, όμως, τα βόρεια σύνορα έκλειναν.

Η μεταστροφή άρχισε ραγδαία με την είσοδο του 1949. Ο Τίτο είχε αποκηρυχτεί από την Κομμουνιστική, ενώ στην Ελλάδα (21 Ιανουαρίου) σχηματίστηκε κυβέρνηση ευρυτάτης συνεργασίας με πρωθυπουργό τον Θεμιστοκλή Σοφούλη, που πέθανε και τον διαδέχτηκε (24 Ιουνίου) ο Αλέξανδρος Διομήδης. Στις 4 Φεβρουαρίου (1949), ο παράνομος ραδιοσταθμός ανάγγειλε την καθαίρεση του Μάρκου Βαφειάδη και την αντικατάστασή του από τον γενικό γραμματέα του ΚΚΕ, Νίκο Ζαχαριάδη. Ο δημοκρατικός στρατός νικήθηκε σε συνεχείς μάχες. Τον Αύγουστο, όλα στα πεδία των μαχών είχαν τελειώσει.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ:

Τον Ιούλιο του 1945, ο Κλέμεντ Άτλι έγινε ο πρώτος πρωθυπουργός αυτοδύναμης κυβέρνησης Εργατικών, στη Βρετανία. Διαδέχθηκε τον Τσόρτσιλ κι έμεινε στην εξουσία ως το 1951, οπότε παρέδωσε πάλι στον Τσόρτσιλ. Με την εισήγησή του «Η διάψευση των ελπίδων και η πολιτική της ενσωμάτωσης: η στάση της βρετανικής εργατικής Αριστεράς στο ελληνικό ζήτημα, 1945 - 1949

», ο

Γιάννης Σακκάς

(Πανεπιστήμιο Αιγαίου) καταγράφει τις επιπτώσεις του ελληνικού εμφύλιου στην Βρετανία, καθώς το ελληνικό ζήτημα, ως τις αρχές του 1947, βρισκόταν στο επίκεντρο της βρετανικής πολιτικής σκηνής και έγινε αιτία να τεθεί σε κίνδυνο η ενότητα του εκεί κυβερνώντος κόμματος.

Με την άνοδο των Εργατικών, η σε σχέση με την Ελλάδα βρετανική εξωτερική πολιτική δεν άλλαξε. Ουσιαστικά, συνέχισε να ασκείται, όπως είχε διαμορφωθεί από τους συντηρητικούς, με αποτέλεσμα να υπάρξουν έντονες εσωκομματικές αντιδράσεις. Η κυβέρνηση βρέθηκε στο επίκεντρο των δριμύτατων επικρίσεων του Τύπου, των ίδιων των βουλευτών της και των εργατικών συνδικάτων, καθώς διαψεύστηκαν οι ελπίδες για μια διαφορετική εξωτερική πολιτική.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, δημιουργήθηκε στη Βρετανία ο ΣΔΕ (Σύνδεσμος για τη Δημοκρατία στην Ελλάδα). Δημοσιεύσεις στον Τύπο, συλλαλητήρια και διαμαρτυρίες στους διεθνείς οργανισμούς ήταν τα μέσα που χρησιμοποίησε για να συμπαρασταθεί στον αγώνα του ελληνικού δημοκρατικού λαού και να τον προβάλλει στην βρετανική και την διεθνή κοινή γνώμη. Μέχρι τα μέσα του 1946.

Η μεταστροφή σημειώθηκε από το δεύτερο εξάμηνο του 1946, όταν στην Ελλάδα ο εμφύλιος απλωνόταν, ενώ τον διεθνή ορίζοντα βάραινε η επιδείνωση των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων. Η ηγεσία του Εργατικού κόμματος προσπάθησε και γρήγορα επέτυχε να ενσωματώσει τους διαφωνούντες σε μια παραδοσιακή και συντηρητική (εργατίστικη) αντίληψη σχετικά με το περιεχόμενο και τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής. Από τα μέσα του 1947, μόνο ο ΣΔΕ και η βρετανική κομμουνιστική Αριστερά αντιμετώπιζαν το ελληνικό ζήτημα ως κεντρικό στην εξωτερική πολιτική που ασκούσε η εργατική κυβέρνηση. Και ήταν οι μόνοι που συνέχισαν να διαμαρτύρονται ενάντια στην ξένη επέμβαση και στην πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων.

Μια πολιτική, την οποία στήριζε στην Ελλάδα η βρετανική «πολιτιστική» προπαγάνδα, κόντρα στη σοβιετική προπαγάνδα, που, από το 1945, είχε κορυφωθεί. Η **Γιούλα Κουτσοπάνου**

(Πάντειο Πανεπιστήμιο), στην εισήγησή της « Προπαγάνδα και απελευθέρωση. Βρετανικές και Σοβιετικές πολιτιστικές ανταλλαγές στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Βρετανικού Συμβουλίου και του Ελληνοσοβιετικού Συνδέσμου », μελετά τον ρόλο της πολιτιστικής προπαγάνδας στη διαμόρφωση και τη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής μέσα στον γενικό ιδεολογικό ανταγωνισμό Ανατολής - Δύσης. Η σοβιετική αποστασιοποίηση που υπήρχε κατά τα Δεκεμβριανά, μεταβλήθηκε στην επικριτική στάση που τήρησε ο σοβιετικός Τύπος απέναντι στην ελληνική κυβέρνηση από τα μέσα Φεβρουαρίου του 1945 (μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας για τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ). Τον Ιούλιο του 1945 επανιδρύθηκε ο Ελληνοσοβιετικός Σύνδεσμος. Το αγγλικό υπουργείο Εξωτερικών απάντησε αναβαθμίζοντας τον ρόλο του Βρετανικού Συμβουλίου με αφειδή χρηματοδότηση, μόνιμο αντιπρόσωπό του στην Αθήνα και εξεύρεση κατάλληλων κτιρίων, ενώ ξαναμπήκε το θέμα της αγγλοελληνικής σύμβασης πολιτιστικής συνεργασίας, που είχε υπογραφεί το 1940 αλλά δεν είχε προλάβει να κυρωθεί. Ελληνοσοβιετικός και Βρετανικό επιδόθηκαν στην στελέχωση, χρηματοδότηση και ανάπτυξη πολιτιστικών προγραμμάτων, μέσα από τα οποία περνούσαν τις θέσεις τους.

Ταυτόχρονα, το ΚΚΕ έκοβε τις γέφυρες με το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας. Ο **Σπυρίδων Σφέτας** (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), στην εισήγησή του με θέμα « Μεταξύ συνεργασίας και αμοιβαίας καχυποψίας. Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚΓ από τη ρήξη Τίτο - Στάλιν μέχρι το τέλος του Εμφυλίου », σημειώνει ότι, μετά την αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομινφόρμ (26.6.1948), το ΚΚΕ προχώρησε σε επαναπροσδιορισμό των σχέσεών του με το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας. Δημόσια, το ΚΚΕ δεν στράφηκε έντονα εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, στην ουσία όμως όλες οι κινήσεις του είχαν αντιγιουγκοσλαβική αιχμή και επιδείνωσαν τις σχέσεις με το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας. «Με την υποτιθέμενη προδοσία του Τίτο, ο Ζαχαριάδης προσπάθησε να αποσείσει τις ευθύνες του για την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού».

Ο **Βασίλειος Κοντής** (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ΙΜΧΑ), στην εισήγησή του « Το ζήτημα του εφοδιασμού και των εφεδρειών του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου », αναφέρει ότι, όπως προκύπτει από έγγραφα των αρχείων της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας, ο εξοπλισμός του ΔΣΕ δεν ήταν ανεπαρκής αλλά υπήρχε έλλειψη ανδρών. Στόχος της εισήγησης είναι να εξετάσει και να αναλύσει τις αδυναμίες του ΔΣΕ σχετικά με το ζήτημα του εξοπλισμού και την έλλειψη στρατιωτικών στελεχών. Γίνεται αναφορά στο θέμα της ενίσχυσης με στρατιωτικό υλικό από τη Σοβιετική Ένωση και από τις λαϊκές δημοκρατίες την περίοδο 1947 - 1948 και στις προσπάθειες της ηγεσίας του ΚΚΕ για την εξασφάλιση εφεδρειών μετά την αποτυχία στρατολόγησης ανδρών, όπως προέβλεπε το «Σχέδιο Λίμνες».

Η ιστορικός **Τασούλα Βερβενιώ τη**, στην εισήγησή της «Οι “Μαχήτριες της Λευτεριάς” ή οι Γυναίκες στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας» αναφέρει ότι οι γυναίκες στον ΔΣΕ αποτελούσαν το 30% στα μάχιμα τμήματα και το 70% στις υπηρεσίες, φαινόμενο εξαιρετικό στην παγκόσμια ιστορία. Στόχος της ανακοίνωσης είναι να επισημανθεί, με ποιους τρόπους έγινε η διαπραγμάτευση της αντίφασης ανάμεσα στο γυναικείο ρόλο που θέλει τις γυναίκες συνδεδεμένες με την ειρήνη και το ρόλο της «μαχήτριας». Χρησιμοποιήθηκαν αρχαιακά υλικά και προφορικές μαρτυρίες.

Η παρουσία των γυναικών αποδίδεται και στο γεγονός ότι ένας εμφύλιος δεν αφήνει περιθώρια για ουδέτερη στάση στον «άμαχο πληθυσμό». Επιπλέον, ο ΔΣΕ χρειαζόταν τις γυναίκες καθώς αντιμετώπιζε πρόβλημα με τις εφεδρείες. Η τακτική της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας για την «αφομοίωσή» τους ήταν ισορροπία πάνω σε τεντωμένο σχοινί ανάμεσα στον γυναικείο ρόλο και στον ρόλο της μαχήτριας. Τις έστελνε στις σχολές Αξιωματικών, τις ονόμαζε ή προήγαγε γυναίκες αξιωματικούς «επ’ ανδραγαθία» και τις απένειμε μετάλλια «ανδρείας». Παράλληλα, τις χρησιμοποιούσε για τη «συναδέλφωση» με τους φαντάρους του κυβερνητικού στρατού και για τον «εκπολιτισμό» και την ψυχαγωγία των ανδρών του ΔΣΕ.

Η «ειδική πολιτική δουλειά» στις μαχήτριες, η ένταξή τους δηλαδή στη λογική και πρακτική του πολέμου, είχε ανατεθεί στις «υπεύθυνες των γυναικών» που δρούσαν ως βοηθοί του πολιτικού επιτρόπου. Η εισηγήτρια σημειώνει ότι «ανάμεσα στους μαχητές και τις μαχήτριες αναπτύχθηκε επίσης μια ανταλλαγή υπηρεσιών παραδοσιακών ρόλων» και σημειώνει ως παράδοξο το ότι, αν και οι περισσότερες μαχήτριες ήταν επιστρατευμένες, υπήρξαν καλοί στρατιώτες και μάλιστα γενναίες.

ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΙΣΩ:

Τις δυνατότητες συμβιβασμού, ενόσω ακόμα διαρκούσε ο Εμφύλιος, εξετάζει ο **Θανάσης Δ. Σφήκας**

(University of Central Lancashire) στην εισήγησή του, στο συνέδριο, με τίτλο «Η “ειρηνοπόλεμη” διάσταση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου: ειρηνευτικές πρωτοβουλίες και δυνατότητες συμβιβασμού, 1945 - 1949»

». Ο εισηγητής σημειώνει ότι στις 20 Απριλίου του 1949, η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση απηύθυνε έκκληση προς τον ΟΗΕ για τον τερματισμό του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, διαβεβαιώνοντας ότι οι Έλληνες κομμουνιστές ήταν «έτοιμοι να κάνουν τις πιο μεγάλες παραχωρήσεις». Η κυβέρνηση της Αθήνας δήλωσε ότι ο ΔΣΕ έπρεπε πρώτα να καταθέσει τα όπλα του. Το υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ συμφώνησε με την Αθήνα, επισημαίνοντας ότι αυτή ήταν η 21η ειρηνευτική πρόταση του ΚΚΕ από το 1946.

Ο εισηγητής υπογραμμίζει ότι η υποβολή τουλάχιστον 21 ειρηνευτικών προτάσεων από το ΚΚΕ υποδηλώνει κάτι σημαντικό που όμως δεν έχει επαρκώς αξιολογηθεί. Η συστηματική όμως μελέτη των ειρηνευτικών προτάσεων και των δυνατοτήτων συμβιβασμού πρέπει να θεωρηθεί ως συμβολή στην καταπολέμηση τόσο των «νομοτελειακών» ερμηνειών του Εμφυλίου, όσο και του πέπλου της «λαθολογίας» που συσκοτίζει την προσπάθεια κατανόησης της περιόδου. Ο εισηγητής υποστηρίζει ότι, διερευνώντας όλα όσα οι προγενέστεροι σκέφτηκαν, ακόμα και αν δεν τα έπραξαν, ίσως προσεγγίσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούμε να μιλάμε για το παρελθόν χωρίς να γινόμαστε ύποπτοι νοσταλγίας.

Με την εισήγησή της με τίτλο «"Το όπλο παρά πόδα": λεκτική πολεμική ή πολιτική ανασυγκρότησης του ΚΚΕ; », η **Ιωάννα Παπαθανασίου** (Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας - ΑΣΚΙ), επιχειρεί να αναδείξει τις διαφορετικές χρήσεις και σημασιοδοτήσεις όπως και τους πολλαπλούς αποδέκτες του συγκεκριμένου μηνύματος. Το σύνθημα «το όπλο παρά πόδα», συνοδευόμενο από τη φράση «προσωρινή υποχώρηση» της 6ης Ολομέλειας του ΚΚΕ (Μάρτιος του 1956, όταν ουσιαστικά παραμερίστηκε ο Ν. Ζαχαριάδης) πυροδότησε την πολιτική φιλολογία της Αριστεράς, τροφοδότησε τις κομματικές έριδες και αντιπαραθέσεις και έδωσε πρόσθετο επιχείρημα στους αντιπάλους για την παράταση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος στην Ελλάδα. Το κύριο αιτούμενο της έρευνας είναι «η ανάδειξη των πολλαπλών και σχετικά αυτόνομων κοινωνικών χώρων, οι οποίοι διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και τους οποίους επιχειρεί να επαναδιοργανώσει το ΚΚΕ».

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗΣ:

Η υπόθεση της συμφιλίωσης ξεκίνησε από τον Σεπτέμβριο του 1976, όταν με νωπή τη μνήμη από την κοινή αντιχουντική δράση, πολλοί από τους αντιμαχόμενους του Εμφυλίου

κινήθηκαν με σκοπό την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης. Η **Μαρία Σπηλιωτοπούλου** (Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών) εξετάζει το ζήτημα με την εισήγησή της με τίτλο « Η Κίνηση "Ενωμένη Εθνική Αντίσταση": κίνηση συμφιλίωσης».

Στις εκδηλώσεις του 1976, από την πλευρά του ΕΑΜ, πρωτοστάτησαν ο Λευτέρης Αποστόλου και ο Μήτσος Παρτσαλίδης (οι δύο από τους τρεις γραμματείς του μετώπου), ενώ η κίνηση υποστηρίχθηκε ενεργά και από άλλα στελέχη του ΕΑΜ, όπως η Καίτη Ζεύγου, μέλος της ΠΕΕΑ. Μετείχαν επίσης ο Κομνηνός Πυρομάγλου, υπαρχηγός του Ζέρβα στον ΕΔΕΣ, ο Γιάννης Σταμόπουλος και ο Τάκης Μιχαηλίδης της ΠΕΑΝ και άλλοι, ενώ από την ΕΚΚΑ (Ψαρρού) συμμετείχε μόνο ο Κωνσταντίνος Τσαμαντάνης.

Τον Οκτώβριο του 1983, ιδρύθηκε επίσημα η Κίνηση «Ενωμένη Εθνική Αντίσταση 1941 - 44» με σκοπό την ανάδειξη «της αξίας της ενιαίας αντίστασης κατά των κατακτητών, όλων των αναγνωρισμένων οργανώσεων και των πατριωτών» αλλά και ο αγώνας «ώστε να ξεπεραστούν τα κατάλοιπα των εμφύλιων αναμετρήσεων». Το 1999, τα μέλη της Κίνησης ήταν 352 και με τη δράση τους συνέβαλαν στην αποκατάσταση του ενιαίου χαρακτήρα της Αντίστασης. Επειδή, για τα μέλη της Κίνησης, «ιδιαίτερα μετά τη δράση τους εναντίον της χούντας των συνταγματαρχών, είχε έρθει η στιγμή της συμφιλίωσης».

Η εισηγήτρια σημειώνει ότι ακόμα δεν είχε έρθει η ώρα να συζητήσουν για τον Εμφύλιο στα πλαίσια της Κίνησης. Ήταν όμως πολλοί εκείνοι και εκείνες που πήραν μέρος και στον πόλεμο αυτό, σε αντιμαχόμενες πλευρές. «Η συμμετοχή τους στην Κίνηση δεν τους εμποδίζει να αναφέρονται στις εμπειρίες τους, δεν τους έκανε να ξεχάσουν τους νεκρούς τους, μπόρεσαν όμως να προχωρήσουν μαζί».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ: 225

Την οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου απετέλεσαν οι **Τασούλα Βερβενιώ τη**, ιστορικός,
Νίκος

Κοταρίδης

, Πάντειο Πανεπιστήμιο,

Ηλίας Νικολακόπουλος

, Πανεπιστήμιο Αθηνών,

Άλκης Ρήγος

, Πάντειο Πανεπιστήμιο, και

Γρηγόρης Ψαλλίδας

, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Ανακοινώσεις έκαναν και οι εξής:

Φίλιππος Ηλιού, ιστορικός, «Η πορεία προς τον εμφύλιο: από την ένοπλη εμπλοκή στην ένοπλη ρήξη».

Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης (Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα) «Μοναρχοφασίστες και Σλαβομακεδόνες αγωνιστές: ιδεολογικές και άλλες βεντέτες στη Μακεδονία του εμφυλίου πολέμου».

Ραϋμόνδος Αλβανός, ιστορικός, «Πολιτισμική διαφορά και εμφύλια διαμάχη. Η μνήμη και η εμπειρία του εμφυλίου πολέμου σε δυο σλαβόφωνα χωριά της Καστοριάς».

Νίκος Μαρατζίδης (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας) «Εθνοτικές διαστάσεις του εμφυλίου πολέμου: η περίπτωση των τουρκόφωνων Ποντίων καπεταναίων της Μακεδονίας».

Χάγκεν Φλάισερ (Πανεπιστήμιο Αθηνών) «Στενή η πύλη του "Ελευθέρου Κόσμου". Πολιτικοί περιορισμοί στην ελεύθερη διακίνηση προς και από την Ελλάδα, 1945 - 1952».

Δήμητρα Λαμπροπούλου, ιστορικός, «Βιώματα πολιτικών κρατουμένων μέσα από επιστολές της φυλακής και της εξορίας».

Βασιλική Λάζου, ιστορικός, «Το Έκτακτο Στρατοδικείο Λαμίας, 1946 - 1950».

Δημήτριος Μοσχόπουλος (Ιόνιο Πανεπιστήμιο) «Πολιτικοί κρατούμενοι στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου».

Ουρανία Παπαδοπούλου, ιστορικός, «Από το επισκεπτήριο στα σκαλιά των υπουργείων: παραδοσιακός ρόλος και πολιτική δράση των γυναικών της Π.Ε.Ο.Π.Ε.Φ.».

Λιάνα Θεοδωρίδου (Πανεπιστήμιο Νέας Υόρκης) «Η πολιτική της σιωπής στην ελληνική μεταπολεμική ποίηση».

Lars Baerentzen, ιστορικός, «Η αποτυχία του πολιτικού "Κέντρου", 1945 - 1946».

Γρηγόρης Ψαλλίδας, ιστορικός, «Η θεώρηση της διεθνούς πολιτικής κατάστασης από τους σοσιαλιστές (ΣΚΕΛΔ) κατά την περίοδο 1945 - 1947».

(Έθνος, 25-26.10.1999) (τελευταία επεξεργασία, 18.3.2009)